

OLÁH IRÉN — OLÁH SÁNDOR

Oldódó kötések

Fiatalok a falu kapcsolathálózatában

A falun élő fiatalok életéről napjainkban megjelenő írások inkább „látható” dimenziókat érintenek. Szóba kerül időbeosztásuk, résztvállalásuk a helyi közművelődési életben, munkahelyeik, az ingázás stb. Több olyan tanulmánykötetet felsorolhatunk, amelyekben a szerzők az ifjúsággal kapcsolatos kérdéseket tárgyalva mindössze egy-egy alfejezet erejéig térnek ki a falusi fiatalokra. Bár sok hasznos információt közölnek róluk, átfogó és alaposabb elemzést ritkán adnak. (Văideanu — Neculau, 1985, Mihut 1985, Croitoru 1981, Datulescu 1980). Van ugyan néhány kivétel is (Bálint 1980, Drăgut 1981), de ezek csupán a szabályt igazolják és megerősítik abban a meggyőződésben, hogy a hazai szocialista társadalmi-gazdasági átalakulások közepette a falusi fiatalok világa az a sajátos vizsgálódási terület, amely önmagában is megérdemli az alapos elemzést.

Az alábbi írás bevallott célkitűzése a mai falusi fiatalok életének, pontosabban életük egy dimenziójának, emberi kapcsolataik hálózatának, a kapcsolatokat szervező, működtető tényezőknek a felvázolása egyetlen faluban szerzett tapasztalatok alapján.

Vizsgálódásunk alanyait a közvetlen együttélő-megfigyelő módszerrel próbáltuk megközelíteni. Köztudomású, hogy csak így lehet megőrizni a vizsgált folyamatokat alkotó események spontaneitását, természetességét, így kapunk használható adatokat a kutatott valóságseletről. E szemlélet alapján szerveztük meg mind az előzetes tájékozódást, mind pedig a tényleges adatfelvételeket. A vizsgálá-

lat színhelye Homoródalmás, Hargita megye egyik, 1700 lakost számláló faluja. A főútvonaltól távol esik, a közéletben lévő egyetlen kisvárosnak nincs olyan vonzereje, hogy a falu létét megkérdőjelezhetné.

(1) Déli tizenkét óra.

A falu központjában emberek várakoznak az autóbuszra, férfiak, nők vegyesen. Az úton három legény tűnik fel Alszeg felől. Céltudatosan, lendületesen haladnak, zsebredugott kézzel — egyikük hanyagul a farmerzsebébe akasztott ujjakkal —, enyhén kilengő vállakkal kitöltik az úttest terét. A gyér mondatokban csordogáló beszédtema úgy látszik, leköti mindhármuk figyelmét, mert a várakozókkal egyvonalba érve egyikük odabiccint köszönés gyanánt, a másik kettő azonban oda se pillant. Arcukról valami megközelíthetetlen győztes fölény olvasható le. Tovahaladnak az utcán. A várakozók közül senki sem tesz semmiféle megjegyzést. Beszélgetnek hárman-négyen, a többi magába süppedve hallgat.

(2) — Misi, a hajad vágasd le! (Ellentmondást nem tűrő szülői hang).

— Jó, jó. (A válasz meggyőződés nélküli a tizenhat éves kamasz részéről).

— No, azért mondom! (A rövid mondat intonációja nyomatékosítja, hogy egyelőre más alternatíva nincs. A hajvágás meg is történik két-három napon belül).

A helyzetismerethez hozzátartozik, hogy a párbeszéd olyan falusi családban zajlik, ahol a szülő—gyermek közti tekintélyből épült fal most kezd repedezni.

(3) Három évvel a fenti esemény után ugyanezek a résztvevők:

— Csak nem ezzel a kabáttal akarsz a falu közi menni? (Fölháborodott csodálkozás).

— Dehogynem. Pontosan ezzel.

— Szó se lehet róla! Ezzel a kapun ki nem mész!

— Ha kimegyek, ezzel megyek.

— Ne csinálj bolondot magadból.

— Jó, jó.

Több hangos kommentár nincs. Időközben a fiú „a maga gazdája lett”, mestersége, állása van, csaknem teljes anyagi függetlensége mellé saját szokásokat, nézeteket ho-

zott a családba, amelyek előtt a szülő kénytelen meghát-rálni.

(4) „Most ugye azt a fiataalt, amelyik sokat iszik s részögös, azt lenézik, ezelőtt az vót a legén... A múltkor eppe beszélgettünk N. Bélával, bėjött a fia a korcsomába, az apja megkénálta itallal, s nem kell, azt mondja. Mikor elment, beszélgettünk, hogy ezelőtt az ilyenre azt mondták, hogy rosszféle, smucig, leszólták ha nem iszik, most aki részögös, azt megszólják a fiatalok”. (Hatvan éves férfi, mtsz.-tag).

(5) „Ki hallott még olyant ebbe a faluba, hogy Újesztendő napján a tánc este tizenkettőkor elszéledjön, mielőtt két órát a kongó üres táncterömnök mozsikáltak a cigányok. A mü fiataalkorunkba annyi vót a nép ilyenkor, hogy elig fértünk. Most? Most hol vannak a fiatalok? Ott né, elhúzódna az üres házakhoz, s azt se lehet tudni, mit csinálnak”. (Ötven éves asszony, mtsz.-tag).

A fenti epizódok színtere a falu belső világa, főszereplői pedig az itt élő fiatalok. Sietünk mindjárt leszögezni, hogy a tárgyalt falu némileg sajátos helyzetű, s valószínű, hogy a fiatalsága is mutat egyedi, nem mindenütt általánosítható vonásokat. Ennek ellenére az érintett jelenségek szerkezetükben, lefolyásukban — amennyire néhány témabavágó publicisztikai írásból következtethetünk —, széles körben azonosak vagy hasonlóak.

Nézzük meg néhány mondat erejéig a falunak azokat a sajátos vonásait, amelyeknek valamilyen közvetett szerepük van az emberi kapcsolatok szerveződésében, minőségének alakulásában.

A KAPCSOLATOK ÉLETTERE

A falu földrajzi-gazdasági környezete döntő módon meghatároz egy sor olyan tényezőt, amelyek az egyén szintjén a választható cselekvésmódokban, e cselekvésmódok külső és belső környezetének alakulásában tükröződnek. Itt nemcsak az olyan „makroszociális elemekre” gondolunk, mint az elérhető munkahelyek száma, változatos-sága, hanem azokra a látszólag jelentés nélküli mozzanatokra is, mint egy-egy divathullám érkezésének időpontja,

helyi „tündöklése”, változatai stb. Ezek a tényezők akkor válnak igazán érzékelhetőkké, ha a tágabb környezet változása ritmusa felgyorsul a faluéhoz viszonyítva.

Iparvárosoktól, közlekedési csomópontoktól távol eső falvaink egész sora érte meg a mezőgazdaság szocialista átalakításának időpontját úgy, hogy életmódban, értékrendben, életstílusban, a gazdasági szerkezet működtetésében, hagyományokban, szokásvilágban alig különbözött a hagyományosnak nevezett feudalizmuskori falutól. A változás, az új inkább a fogyasztás mentén (ruházkodás, táplálkozás, munkaeszközök stb.) jelentkezett. A történeti szociológia megállapítása, miszerint a falu „az első világháború előtti korszakban lakóinak munkahelyi, települési, művelődési és közigazgatási közössége volt” (Egyed, 1981, 250.), pár évtizeddel később is érvényes a félreesebb vidékeken. Ennek a „sokoldalú” közösségnek — szempontunkból — legfontosabb jellemzője egy viszonylag homogén értékrendszer megléte, amely félre nem érthető támpontokkal szolgált az egyén számára minden élethelyzetben. Máig ható — a mai fiatalok életébe is beleszóló — következménye van annak, hogy ez az értékrendszer mennyire volt kompakt, s a gazdasági-termelési szerkezet megváltozásával még mennyi ideig képes túlélni a hajdani kitermelő-létrehozó viszonyokat. Az értékvesztés-értéképítés mai bonyolult folyamata, a kölcsönviszonyok kényes egyensúlyban tartása nem csekély idegfeszültséggel járó folyamat, ugyancsak próbára teszi az alkalmazkodóképességet mind a fiatalok, mind az idősebbek részéről.

Hogy a falusi kapcsolathálózat szerveződését, működését megérthessük, röviden be kell mutatnunk a két legjellemzőbb családtípust.

A *tradicionális családtípus* a hagyományos módon éli értékeli emberi-társas viszonyait: „Mit gondolsz, a testvérem fia annak a faluvégi tehénpásztornak a leányát akarja feleségül venni, azt se tudom, hogy hívják! Hát kik ők mellettünk?!” (Hetven éves asszony).

Ha az összképet nézzük, ez a szemlélet, amely már le-tűnt társadalmi talajon született és hosszú időn keresztül az emberi kapcsolatok szerveződésének vezérelve volt, el-tűnőfélben van. Utórezgése, azonban váratlanul megjelen-nek burkoltabb vagy nyíltabb formában a középmező-déknél is. Főleg a fiatalok viselkedésmintáit, értékválasz-tásait irányítani, befolyásolni akaró szülői tanácsok, be-

avatkozások formájában. Az a tény, hogy a középmező egy része is ennek a szemléletű típusnak a vonzásában él még, azzal magyarázható, hogy a társadalomba való belenevelődése a hagyományos környezetben történt. A beépült érték- és normarendszert a társadalmi helyzetváltoztatás módosította, alakította, de alapjaiban nem változtatta meg minden esetben.

Ez a családtípus a hordozója az olyan — a mai társadalom szempontjából pozitív — értékeknek, mint a munkaerőkölc, a javakból való részesedés és fogyasztás puritán elvei. Jellemző a környezetébe, életvilágába bekerülő új elemekhez való kritikai viszonyulás, szembenállás.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az utóbbi két évtized a társadalmi struktúra radikális változásának időszaka volt. A mélyreható módosulások következményeként nem létezik család, amelyet — ha többszörösen áttételes formában is — városi hatás ne ért volna. Hiába keresünk tehát vegyítiszta, hagyományos szemléletű családtípust, valamilyen közvetett urbanizációs hatással mindenütt számolni kell. De ha jelen vannak is a hatások és bomlasztják, feszítik a hagyományos magatartásmintákat a fenti családtípusoknál, nem lesz belőlük életszervező, életmódosító program: „Mondtam édesanyámnak, hogy vágassa le a haját, mert a komaasszonyai is mind rövidre vágatták, csak neki van olyan ezelőttes kontya, de azt felelte, hogy egyik komaasszonya elnökné, a másik üzletes, a harmadik szakácsné, de ő juhászné, neki nem kell a rövid haj. Neki jól van úgy, mint azelőtt.” (Huszonöt éves fiatalasszony).

Szólnunk kell a faluban jelenlévő *kétlaki családokról* is. (A megnevezést az életmódkutatóktól kölcsönöztük; itt elsősorban a szemléleti „kétlakiságot” jelenti.) Ezt a családtípust egyfajta nyitottság, az új iránti fogékonyság jellemzi, legyen szó az anyagi-tárgyi világ használatáról vagy az emberi-társas kapcsolatok kiépítéséről. Ők azok, akik behozzák, meghonosítják a faluban az új munkaeszközöket, változtatják a lakásbelső beosztását és kellék-tárát, módosítják az öltözködési gyakorlatot (szövetkosztűm a posztó helyett stb.). Ebből a családtípusból kerülnek ki azok a szülők, akik hajlandók a gyermekeik önálló, városias életstílusáért által megkövetelt anyagi áldozatokra (farmer, képes folyóiratok, magnetofon stb.).

KAPCSOLATRENDSZEREK

A falura jellemző kapcsolathálózatok összességét a felnőtt—fiatal kapcsolatok szűkebb háttereként fogjuk fel. Ezt a hátteret is, mint folyamatok, események környezetét meg kell vizsgálni, hogy a tényleges kapcsolatokat értelmezhesük.

Abból kell kiindulnunk, hogy a mai falu összehasonlítva a régivel nem olyan sokrétű közössége az ottlakóknak. Lakóközösség, de csak részben munkahelyi és művelődési közösség. Az első állításunk nyilvánvaló. Nézzük meg a továbbiakban, mit jelent a társas emberi kapcsolatok síkján az, hogy a jelenkori falu lakói a társadalmi munkamegosztás különféle lépcsőfokain helyezkedtek el. Pontosítva kérdésfelvetésünket: milyen kapcsolat, összefüggés lehet az egyén emberi kapcsolatokat szervező, különböző hőfokon fenntartó értékei, értékválasztásai és a társadalmi helyzete között.

Válasszuk szemlélődésünk tárgyául a falusi kapcsolathálózatok közül például a szomszédsági viszonyokat, amelyek minden ottlakó számára adottságként jelennek meg (csak a legritkább esetben választható ez a helyzet). Konkrét példának egy hat családból álló szomszédság. E hálózat belső kapcsolatainak változása modellszerűen szemlélteti a tágabb környezet, a falu kapcsolatrendszerének, kötődéseinek átrendeződését az utóbbi két évtizedben. Leírásunkban az egyes résztvevőkkel való beszélgetésekre, megfigyeléseinkre támaszkodunk.

Ezt a kapcsolatot és a hozzá rendelhető kapcsolathálót a következő tényezők termelték ki: 1. a családok térbeli közelsége; 2. a családfők hozzávetőlegesen egy generációbeli férfiak (közös a gyermekkoruk); 3. minden család önellátó (földművelő-állattenyésztő) kisgazdaság; 4. a falu társadalmi hierarchiájában azonos szinten helyezkednek el.

Mindezek a tények azt jelentik, hogy a körülvevő természeti, emberi környezet, a beélt életvilág azonos elemei egyforma érdekeltségre találnak mindenik családnál. Az évszakok változása hasonló munkaritmust diktál, egy időben jelenik meg a szabadidő vagy a munka csúcsideje, azonos jelentése van az emelkedő takarmányáraknak éppen úgy, mint a reggeli harangszónak. Ilyen környezetben az egyének „egymásra hangolódása”, a másik helyzetének

sajátként való felfogása csaknem tökéletes. Ezt jelzik az egyén erejét meghaladó szituációk megoldására szerveződött különféle segítő intézmények (kalákák cséplésnél, házépítésnél, lakodalmi, temetési segítségadás stb.).

A munkavégzés párhuzamos ritmusa mellett a szabadidő eltöltésének módjai is hasonlóan alakulnak és nagyrészt közösek. Ilyen környezetben a cselekvésmódok, magatartáselvek, viselkedésminták, és egyáltalán a világról való tudás nagymértékben homogén. A lehetséges helyzetekben használatos szabályokat a résztvevők ismerik, gyakorlatilag minden előfordulható szituációról van egy bizonyos háttértudásuk, amit a társadalomba való belenevelődés során sajátítottak el. (Ebben a folyamatban fontos szerep jut a gyermekkor felnőtt tevékenységeket utánzó játékeinak). Ez a háttértudás receptek sokaságából áll, amelyek közül az egyén a helyzeti meghatározottság és a saját személyiségjegyei függvényében válogatja ki az alkalmasakat, használhatókat. Általában elmondható, hogy olyan környezetben, ahol a természeti, társadalmi adottságok feltételrendszere közös a résztvevők számára, ott a mindennapi „élési” gyakorlatban a váratlan, kiszámíthatatlan, zavaró elemek előfordulásának csekély a valószínűsége.

A közelmúlt társadalmi-gazdasági változásainak eredményeként ebben a mikrokörnyezetben fordulat következett be. Az egyik csoportkitermelő és -fenntartó tényező, a földművelő-állattartó életforma lényegesen módosult. A családfők a társadalmi munkamegosztás más-más szektoraiba kerültek át. Ma már van köztük ingázó, betanított munkás, éjjeliőr, mtsz.-tag, bányász, ami azt jelenti, hogy az eddigi egységes életforma helyett esetenként különböző környezetekkel, munkacsoportokkal, baráti csoportokkal, egy másfajta hierarchiával kerültek érintkezésbe. Más életelvek, viselkedési szabályok működnek ebben a környezetben. Ami szempontunkból fontos: gyökeresen átalakult az *idővel való gazdálkodás* módja. A falun kívül, egymás számára „rejtett” viszonyok között töltött fő munkaidő nem mindig esik egybe: a váltásba járók, túlórázóknak találkozási alkalmi csak esetlegesen, rendszertelenek. A fennmaradó szabadidőt mindannyian munkával töltik, de az idő rövidege, az elvégzendő munkák mennyisége rányomja bélyegét az esetleges interakciók megvalósulási módjára: „Most ha munkából hazajön az ember, úgy siet

a mezőre, hogy azt is bánja, ha valakinek az úton köszönni kell”. (Ötvenhat éves bányász).

Egy lassú atomizálódási folyamat megy végbe, amit fokozatosan oldódó kötések, gyengülő társadalmi kontroll, a régi utáni nosztalgia jellemez: „Ezelőtt voltak ilyen kalákaszerűségek, cséplésnél, építésnél. Ha építettél, annyi anyagot hordtak díjmentesen, hogy szinte egy fél házra valót. Most? Most építhetsz egész nyugodtan, senki sem lát, senki sem törődik veled”. (Ötvenkilenc éves éjjeliőr).

Hogy mennyire biztosít kedvező kereteket a falu értékelő rendszere a fiatal—felnőtt kapcsolatban sorra kerülő interakcióknak, a következő sorok csak érzékeltetik a valóságot megfigyelések, benyomások alapján; a részletesebb, meggyőzőbb választ a tanulmány második része adja meg.

Mint emberi környezet a falu mai napig — minden oldódó kötés és gyengülő kontroll ellenére — az egyén számára eleven „társadalmi nyilvántartást” jelent. „Nyilvántartják” életének eseményeit éppen úgy, mint erkölcsi, jellembeli tulajdonságait, sőt a szűkebb környezet (pl. az utca, szomszédság, rokonság) már egészen részletes képet alakít ki és raktároz az idő folyamán róla. Mindezt a pletyka „néven” ismert kommunikációs hálózat termeli, tárolja és „hívja elő” ahányszor szükséges. Hogy az egyénről propagált kép magának az egyénnek mennyiben pszichikai teher vagy cselekvést lendítő tényező, valószínűleg attól függ, hogy milyen előjelű eltérést tapasztal a saját kialakított én-képe és a környezete róla kialakított — és hozzá eljuttatott — képe között.

A mai falusi kapcsolathelyzetek egyik specifikuma, hogy az egyénről — különösen a fiatalokról, mivel róluk még most formálódik a kép — téves információk kerülhetnek forgalomba. Ennek oka lehet a falu „információs bázisának” leszűkülése: pl. az ingázó élete, munkája csak részben zajlik a falu szeme előtt, vagy az értékelő szempontok tökéletlensége. Ez utóbbi alatt értjük, hogy az értékelő szempontok nem a „tárgyhoz”, esetünkben az egyénhez méretezettek. (A falusi emberek jórésze hajlamos a „jó gazda” képet, mindazt, ami hagyományosan vele járt, „számonkérni” az ingázó fiatalemberektől is. Aki nem illik bele az elvárt mintába, azt negatívan ítélik meg, holott éppen elég példa van arra, hogy az elmarasz-

talt ifjak munkahelyükön pontos, megbízható szakemberek).

Az eddig elmondottak tulajdonképpen azt a tágabb (társadalmi-gazdasági), majd szűkebb (a kapcsolathálók jelezte) környezetet vázolták fel, amely a felnőtt—fiatal kapcsolatok számára a mindennapi életet hátréttel alkotja. Ez a háttér ma a fiatalok számára olyan *kihívásként* jelentkezik, amelyre válaszolni kell. A válasz nem annyira tudatos értelmezésekben, mint inkább spontánul alakuló viselkedési stratégiákban nyilvánul meg. A továbbiakban ezeket próbáljuk tetten érni.

VISELKEDESI STRATÉGIÁK

A fiatalságnak a felnőttek világához való viszonyulását a különféle viselkedéstípusok érzékeltetik. A viselkedéstípusok két határesetre a teljes alkalmazkodás, illetve az elfordulás. Köztük sok átmeneti változat létezik.

A falu világába beolvadni akaró, ezt az életformát elfogadó egyén követi az általános, standard normákat, konformizálódik. A külső jelek „viselésében” már tetten érhető a szűkebb társadalmi környezethez való viszony milyensége. A ruházat, hajviselet, beszédmodor, a használt gesztusok, amelyeket a beépülni akaró egyén az eszköztárában tart, mind általánosan elfogadottak. Kerüli, vagy különféle stratégiákkal áthidalja az olyan helyzeteket, amelyekben valamilyen szokatlan cselekvésre kényszerülne.

„Mentem haza a múltkor a faluba motorkerékpárral. Útközben felültem az egyik unokatestvéretem — huszonnégy éves fiatalember — és a fejébe nyomtam a kötelező bukósisakot. Mikor a falu végére értünk, azt mondja, hogy ő leveszi, ne menjen így be a faluba”. (Harminc éves, városban élő fiatalember). „Így” bemenni a faluba, egy olyan tárgy a fején, ami ebben a környezetben még enyhe iróniát vált ki, furcsának tartott formája és funkciójának tökéletlen ismerete miatt, a fiatalember erre nem vállalkozott. Annyira a falusfelei szemével szemlélte saját magát, hogy várható viselkedésüket, véleményüket előre látva igyekezett a konfliktust elkerülni.

A magatartáselvek típusának ez az egyik, falu felőli véglete. A másik a tanulmányunk elején leírt példából következik. E két véglet között az egyéni megvalósítások

többféle árnyalata húzódik. A továbbiakban megpróbálunk a „nem beilleszkedő” típus magatartáselveinek eredetére is rámutatni. Ez a típus áll a figyelem előterében, ez zavarja a legjobban az idősebbeket, holott sokszor csupán a „normális”, természetes dolog értékelésének, a cselekvést tervező és vezérlő elvek ellentéteiről van szó. Megkíséreljük bebizonyítani, hogy az ellentétek nem egyszerűen a nyílt szembenállás termékei, hanem rejtett — főleg a felnőttek számára rejtett — folyamatok eredményei.

Mikortól meddig tart a fiatalság falun?

Ha az alsó korhatárt akarjuk meghatározni, azt kell megvizsgálunk, hogy mikor, milyen feltételek teljesítése után jelenik meg a serdülőkorból kilépő ifjú a „társadalmi élet porondján”, azaz mikor kezd számítani, mikor lesz „valaki” a felnőttek szemében. Hogy valaki a falusi felnőtt világ előterébe érkezett, annak csalhatatlan jele az, hogy „beszélnek róla”, „szóba kerül”.

Ez a korhatár mára kitolódott, későbbre esik az egyén életében, mint régebb. Az ifjává válás régi feltételei, döntő kritériumai a létfenntartáshoz szükséges, változatos — egyszerűbb-bonyolultabb — cselekvéssorozatok elsajátítása a gyakorlat szintjén, valamint a társas kapcsolatokban használatos viselkedésminták megtanulása voltak. A gazdasági-társadalmi szerkezet változásával mára a cselekvésmódok sora vált érvénytelenné, amelyeknek régen státuszjelző szerepe is volt. Megnyílt az iskolázatási időszak, a különféle mesterségek elsajátítása, és ezzel szoros összefüggésben a társadalmi érés két-három évvel későbbre esik, mint a hagyományos falu esetében. Így történik meg, hogy a katonasorba cseperedő, de még nem kereső fiatal elvélve még „gyermeknek” szólítják a szülők, s a leányok még „jól ráérnek” férjhezmenni abban a korban, amelyben anyáik, nagyanyáik már „bekötött fejjel” jártak.

Az idősebbek azt látják, hogy a felnövő nemzedék nem veszi át azoknak a normáknak, szabályoknak jó részét, amelyekbe ők fiatalokukban természetes módon bele-nőttek. Főleg az időtöltés, a szórakozás, az ünneplés mai formái felett ütköznek a vélemények. „Annál szebb dolog nem volt, mint amikor a táncon nóta közben a terem közepében összeölelkezett három-négy jóhangú legény, s

énekelték. Ezt ma nem csinálják, még azokat az énekeket se tudják”. (Hatvankét éves férfi, mtsz.-tag).

Valahol a 15—18 életévek között húzódik az a határ, ahol a gyermekből a falu társadalmában fiatal lesz. A felső korhatárként megjelölhető időpontra nem lehet csalhatatlan biztonsággal rámutatni. Gyakran előfordul, hogy ugyanazon korosztály egyes tagjai 24—26 éves korukra teljesen beépülnek a felnőttek világába: családot alapítanak, vállalkozásokba kezdenek (például házépítés), vízszavonulnak bizonyos társaskapcsolatoktól és újakat létesítenek az idősebbek példája szerint (például a komaság intézménye). Mások viszont ebben a korban még „vígán legénykednek”, csak perspektíva számukra kortársaik helyzete.

A felnőtté válás egyik szembeötlő külső kísérőjelensége egy általános standard gesztusnyelvbe való „beöltözési akció” folyamata. A mindennapi helyzetekben használatos gesztusok, mint a kézfogás, köszönésmód, járás, beszédmodor (használt formulák) alakulnak, csiszolódnak, végleges formát kapnak a személyiség eszköztárában, nem beszélve a bonyolultabb jelenségekről, mint például a társas kapcsolatok teremtése, fenntartása: „Most már ugye az ember nem úgy van, hogy ha elmegy valakinek a házához, bemegy az ajtón, köszön s mondja, hogy miért jött. Egy kicsit szóba kell eredni...”. (Huszonhét éves fiatalember).

Meg kell teremteni az interakció szabályszerű keretét, amit elvárnak egy felnőttől. Itt nyílik lehetőség, többékevésbé tudatos stratégiákkal a felnőtt-képet szorgalmazó egyénnel személyisége előnyös jegyeit kidomborítani, bemelni az interakcióba. Ezek a mozzanatok hiányoznak azoknál az eseményeknél, amikor az egyén nem tulajdonít fontosságot annak, hogy az ő helyzetértelmező tevékenységéhez hogyan viszonyul a környezete. Erről a továbbiakban még szó lesz.

Az eddig elmondottakból az következik, hogy a falusi fiatalság nem egységes. Sem mint társadalmi kategória — gondoljunk a foglalkozások sokféleségére —, sem mint „állapotmegvalósítás”, azaz a fiatalságnak mint állapotnak a „megélése” falun, hisz annyi árnyalatban valósul meg, ahány változat van az alkalmazkodó és a tagadó viselkedéstípus között. Tovább bonyolódik a kép, ha az

ugyanazon korosztálynál a társadalmiasulás folyamatában bekövetkező „fáziseltolódásokra” gondolunk, vagy azokra a viszonyulásokra, amelyekkel a helyi társadalomban presztízzsel bíró pozíciót betöltő fiatalat övezik a felnőttek vagy kortársai.

„Apám beteg volt, odahívtam az orvosnőt, Cs. I.-t, osztálytársak voltunk, még padtársak is jó darabig. Persze hogy tegeztem. Mikor elment, anyám s apám nekem estek, hogy mertem tegezni a doktornőt, azt magázni kell, ők is magázzák. Efelett vitatkoztunk egy darabig. Én nem tudom, ő mit várt volna, vagy várna esetleg el, s azt se mondom, hogy ha valahol idegenek előtt beszélgetnénk, minden szóval letegezném, akkor esetleg úgy fordítanám a szót, hogy elkerüljem a nyílt tegezést, de itthon, ahol mind jól ismerjük egymást, nem magázom meg.” (Harminc éves szakmunkás).

A fenti példa az alkalmazható viselkedési szabályok körüli zűrzavart érzékelteti, az interakcióba benyomuló külső elem — a társadalmi pozícióval járó presztízs — megzavarja a játékszabályokat. Az adatközlő ugyan eldönti viszonyulását, de ő sem biztos, hogy ezt várja el tőle az egykori padtárs; egy idegen környezetben azonban már az alkalmazandó stratégia neki is gondot okozna. Persze, ez egy határeset, hétköznapibb változata az, amikor az idős ember az utcán a hirtelen felnőtt, divatos hajviseletű-öltözötű fiatalat nem tudja „hová tegye”, diáknak, munkásnak vagy „tekergő”-nek nézze-e.

A felnőtt—fiatal kölcsönviszony ellentmondásaiban nem nehéz észrevenni, hogy tulajdonképpen két különböző kultúra, a falusi és a városi találkozási felületén mozgunk. A két megnevezésnek azonban nem tulajdonítottunk semmiféle értékelő felhangot, pusztán a két kultúra természetének *másságát* jelöljük, jobb híján ezekkel a szavakkal. A két kultúra — két különböző világlátás, mindkettő a maga működési szabályaival, értelmezési gyakorlatával.

A VÁROS VONZÁSÁBAN

A ma falun lakó fiatalok között alig találni olyanokat, akik nem töltöttek hosszabb-rövidebb időt városban. Az ipar szívó hatása a falusi fiatalok körében volt a legerőteljesebb a közelmúltban, de nemcsak az iparban, hanem

a mezőgazdaságban, szolgáltatásokban (egészségügy, kereskedelem stb.) elhelyezkedő fiatalok is városon szerzik meg szakképesítésüket.

A városi kultúra ismeretlen tapasztalatok egész tömeget zúdítja a faluról bekerült fiatalra, döntő hatással is lehet a még alakuló személyiségű egyén további életstílusára (értve ez alatt a mindennapok során használatos környezet beélésének módját).

Azért fogalmazunk feltételes módban, mert a folyamat „eredményeit”, azaz a ma falun lakó, de városon is megfordult fiatalok életstílusát, értékválasztásait, attitűdjeit figyelve rendkívül heterogén képet kapunk. Ennek okát a megközelített városi kultúra sokrétűsége, differenciáltsága magyarázza, de meghatározza az otthonról vitt értelmezési háló rugalmasságának foka is. Nézzük meg közelebbről az utóbbit. Hogy milyen értelmező készséggel fordul a fiatal a számára új városi lét felé, az attól függ, mennyire interiorizálta már az otthoni csoporttapasztalatokat, és mennyire tartja fontosnak a jövője szempontjából ezeket. Az otthoni értelmezési gyakorlatától vagy szabadulni igyekszik, vagy továbbra is ebben a vonatkoztatási keretben próbálja új tapasztalatait legalább önmagának megmagyarázni.

Az első esetben a megközelített kultúra szempontjából igyekszik szakítani az otthoni környezetre utaló külső jelekkel. Elegendő pár hónap, hogy e folyamat külső jelei láthatókká váljanak az öltözködéstől egészen a nyelvhasználat (pl. hangszín) alakulásáig. Nyilvánvaló a szándék: csatlakozni kell az új csoporthoz; az új helyzetek nem az ő megoldási mintái szerint alakulnak, viselkedésmódokat, magatartáselveket kell átvenni, ha lehet még tökéletesebben, jobban mint ahogy a megközelített csoport tagjai gyakorolják, mert csak úgy lehet elfogadtatni, vagy legalább megjátszani az odatartozást. Ha ennél a típusnál objektív okokból bekövetkezik a leszakadás, a visszakerülés a régi környezetbe, az újra berendezkedés nem zajlik zökkenőmentesen. Ez a típus lesz a városi kultúra elemeinek közvetítője, a falu hagyományos értékrendjének legaktívabb bomlasztója.

A másik póluson azok a fiatalok vannak, akik a városi környezetbe kerülve továbbra is az otthoni vonatkoztatási rendszerben élnek, az új környezet ingereit az otthoni szemlélet szűrőjén engedik át. Beidegződéseik alig

változnak; ők a hétvégek ingázói, továbbra is a faluban vannak igazán otthon. Megtanulják ugyan, és használják a városi környezetben szükséges viselkedésmódokat, amelyek nem biztos, hogy magától értetődőek, de hasznosak. A munkahelyhez, bevásárláshoz, utcai közlekedéshez stb. kapcsolódó élethelyzetek megoldási módját meg kell tanulni, de mindezek mögött egy másfajta élet ritmusa lüktet, a falu a maga cselekvés- és szokásrendjével, érték- és normarendszerével. A faluba való visszatéréssel nyomtalanul lehullnak a városon tanult viselkedésmódok. Egyrészt mert használhatatlanok, másrészt pedig ez a típus, ahogy azt a viselkedési stratégiáknál leírtuk, kerüli a szokatlan helyzeteket és otthon nem adódik alkalom a városon épp csak utánzás formájában megismert viselkedési formák gyakorlására sem. Éppen ezért a visszatérés nem jelent törést, s nem jelenti az alkalmazkodási képesség újabb megpróbáltatásait sem.

Kérdés az, hogy a városi kultúra milyen minőségeivel kerül érintkezésbe a hosszú ideig városon tartózkodó falusi fiatal, mennyire sajátít el tartalmas értékeket, vagy csak külsőségeket, amelyek a faluban esetleg devianciaként jelentkezhetnek. A legritkább esetben történhet meg, hogy a fiatal a városi kultúra tartalmas értékeivel megakadva érkezzon vissza falujába. Ezek hordozói a felsőfokú tanintézetekből kikerülő fiatalok lehetnek. Amennyiben nem állnak fenn hátráltató személyiségjegyek. A nagy többség a külső és belső akadályok, buktatók következményeként csak a külsőségekkel tér haza.

Néhány szót az akadályokról: a legfontosabb közülük az idő rövidsége, ami lehetetlenné teszi a beépülést egy-egy városi kapcsolatrendszer vérkeringésébe. Megvizsgálható azonban maga a városi kultúra is, legalábbis a tájainkon honos kisvárosok kultúrája. Hol, miben különbözik — ha különbözik — döntően a falusitól. Számptalan külső jel arra utal, hogy a városainkba rövid idő alatt beáramlott falusi tömeg nemcsak a városképet változtatta meg, hanem változott a város belső kulturális légköre is. Szemponunktól ez azért érdekes, mert így a falusi fiatal már eleve csak a városi kultúra most alakuló-szerveződő formáival kerül érintkezésbe. A belső akadályok közé pedig olyan személyiségjegyek tartozhatnak, mint a gátlásosság, zárkózottság, vagy általában a faluhoz való vonzódás különböző indítékai.

ÉLETFORMÁK TALÁLKOZÁSA

Az eddigiek során bemutattuk azokat a környezeteket, amelyek egyfelől a felnőttek viselkedését, gondolkodásmódját határozzák meg, másfelől pedig a fiatalokét. Mint láttuk, a kettő között lényeges különbség van, mindkettő más és más kapcsolatokat hív életre. A mai falu világában ez a két kapcsolattípus kénytelen egymás mellett, egymásra irányulva létezni. Nézzük meg röviden, hogy mi történik e két kapcsolattípus találkozásakor, a felnőttek és a fiatalok közti interakciókban. Újra idézzük a tanulmány elején már bemutatott egyik szemléletes példát:

— „Csak nem ezzel a kabáttal akarsz a falu közi menni? (Fölháborodott csodálkozás).

— Dehogynem. Pontosan ezzel.

— Szó se lehet róla! Ezzel a kapun ki nem mész!

— Ha kimegyek, ezzel megyek.

— Ne csinálj bolondot magadból.

— Jó, jó.”

Az ilyen és ehhez hasonló párbeszédék, helyzetek mindennaposak az idősek és a fiatalok között. Már első pillantásra világos, hogy itt kétféle magatartásminta ütközik. Azt kell tehát megvizsgálnunk, hogy mit jelent a résztvevőknek a saját magatartásuk, mit jelent a másik fél magatartása, s e különbözőségek folytán milyen konfliktushelyzet áll elő.

Szülőről és gyermekéről lévén szó, az interakció lefolyásában a leglényegesebb következményeket az életkorból adódó különbség termeli. A két különböző életkorhoz két egymástól eltérő tapasztalatkészlet tartozik, amelyeket mindkét fél az egyéni szocializáció — különböző időszakokban, különböző feltételek melletti — folyamataiban szerzett meg. Ez az időbeli eltérés a két fél számára elemeiben és struktúrájában egyaránt különböző életvilágot jelentett. Az egyén számára adott életvilág hívja életre azokat a közösségi jellegű viszonyulásokat, amelyek révén az egyén a környezet fontosnak tartott elemeihez jelentéseket rendel. Ezek a viszonyulások rögzülnek, a mindennapi cselekvés rendjében feloldott szabályokká válnak.

Igen ám, de az életvilág elemei is folyamatosan — gyorsabb vagy lassúbb ütemben — változnak, változik

a szerepük és a jelenlétük súlya, következésképpen módosulnak a hozzájuk rendelt viszonyulások is. Nem kell különösebben bizonygatni, hogy ennek nyomán például mást jelent egy darab szántóföld látványa az ingázó munkásfiatalnak, mint nagyapjának vagy akár a szüleinek. Ez az inger más és más más élményrétegeket mozgat meg, esetenként más és más jelentéseket termel. A két nemzedék tagjai eltérő értékrendszer szerint ítélnék, mert vonatkoztatási csoportjuk, amely az attitűdök, vélemények, viselkedésminták kialakításakor összehasonlítási/értelmezési keretként szolgált, különböző volt. E különbözőségből eredően a konfliktushelyzet tehát „természetesnek” tekinthető. Kimenetele (a feszültség feloldása vagy elodázása) a pillanatnyi helyzet olyan elemeitől függ mint a résztvevők státusza közti távolság, illetve e távolság természete. Mindaddig amíg ez a viszony alapszerkezetét tekintve fent-lent típusú kapcsolat, az alárendelt félnek — amennyiben továbbra is ragaszkodik az együttműködés, a kapcsolat fenntartásához — valamilyen formában áldozatot kell hoznia, részben vagy egészében fel kell adnia saját csoportnormáját (lásd a hajvágás példáját a tanulmány elején). Amikor a viszony módosul és egyre inkább mellérendelő jellegű lesz, a fiatal egyre nagyobb téren tudja érvényesíteni a saját vonatkoztatási csoportja által kitermelt/fenntartott normákat. Míg a hajvágás példájában a fiatal él „kerülő stratégiával”, addig a fentebb említett párbeszédben a szülő kényszerül ilyesmire. Az elmentmondások ilyen áthidalása azonban nem vezet a helyzet mögött meghúzódó konfliktus feloldásához. Inkább feszültségfelhalmozásról beszélhetünk hol az egyik, hol a másik oldalon. A közelmúlt mélyreható társadalmi-gazdasági változásai talán soha nem tapasztalt méretekben, tömegesen termelik a hasonló szituációkat. A „kerülő stratégiáknak” nagy szerepük van a mindennapi együttélés kényes egyensúlyának megteremtésében és fenntartásában.

Az előbbieken elemzett kapcsolattípus nem csak szemtől-szembe helyzetekben található meg, hanem a falu közössége egészének szintjén is. A kapcsolat itt is, akárcsak az előbbieken, egy konfliktusos helyzet kitermelődését és áthidalását jelenti. Mindezt akkor ismerhetjük meg, ha megvizsgáljuk, hogy miképpen jelenik meg a fiatalság a falu kommunikációs világában, hogyan próbálja körülbás-

tyázni saját létezését, melyek azok az elemek, amelyeket teremt, kiválaszt és felhasznál létének, identitásának megerősítésére. E folyamat mélyben zajló mechanizmusaira külső, empirikusan tapasztalható viselkedésformákból is következtethetünk.

Vegyünk először egy olyan esetet, amelyben a cselekvéssorozatok a felnőttek szeme előtt, a felnőttek által szervezett és ellenőrzött térben zajlanak. Példaként a nagy nyilvánosság előtt zajló lakodalmakat említjük, amelyek szervezésének az utóbbi másfél évtizedben a következő formája vált általánossá: a tér az erre az alkalomra kibérelt Művelődési Ház nagyterme. A berendezett teremről még nem sokat állapíthatunk meg, azonban a helyfoglalások pillanatában már jól kimutathatók a térhasználat — ülésrendben megragadható — szociális szabályai. A téglalap alakú terem hosszanti belső (a külvilággal nem határos, legzártabb) fala menti asztaloknál ülnek a legidősebbek. Ez minden szempontból főhelynek számít: a bejáráttal szemben van, a tér leginkább rendezett pontja, a legkényelmesebb és legmelegebb stb. A következő két rend asztal a középkorúaké, a legszélső, a külső fal melletti (ahol ablakok, ajtók vannak) a fiataloké. Ilyenformán a tér használata a falu életkori hierarchiájának pontos lenyomata, s ezt az ülésrendet mindenki mindig betartja, függetlenül attól, hogy az számára előnyös-e vagy sem. A nyilvános térhasználat más hasonló esetében is ugyanígy érvényesül a fent-lent hierarchiája.

Nézzünk most egy másik helyzetet, ahol csak fiatalok szerepelnek. „Van egy üres ház, az egyik kollégánk nagyapjáié volt, ahova szoktunk menni esténként, ha nincs semmi egyéb. Az jön aki akar, addig marad ameddig akar. Az ajtó soha sincs bezárva. Beszélgetni szoktunk.” (19 éves tévész-tag). A résztvevők nem alakítanak ki semmiféle ülésrendet, a térhasználat kötetlen, a személyes érdekeknek, igényeknek van alárendelve. Ilyen jellegű „hely”, ahova „el lehet húzódni” több van a faluban. Persze, a fiatalság nem minden rétege látogatja ezeket a helyeket. A fenti két példa jól mutatja, hogy mennyire eltérő viselkedésformák kénytelenek nap mint nap együtt élni a falu világában. Az itt természetesnek tekinthető szembenállások nyomán itt is időszakos áthidaló megoldások születnek.

A térhasználat kötetlenebb formái mellett az idősebb-

bek által „szabálytalanak” tartott viselkedés megfigyelhető a társalgások formáiban és tartalmában éppúgy, mint a gesztusok síkján. Ezek nagy része tudatosul is, mindkét nemzedék számontartja. Íme a kétféle megítélés, egy jellegzetes szövegbe foglalva: „Nálunk az az ügyes, rendes fiatal aki felöltözik a rend ruhába, rövid, félre fésült hajjal megy az utcán, s mindenkinek jó hangosan köszön. Nem számít, ha az, akinek köszön oda se figyel, csak a fiatal köszönjön” (19 éves fiú). A nem kevés iróniával ejtett szavak természetesen az idősebbeknek a fiatalokról kialakított „képét” gúnyolják, a beszélő idéz egy általános véleményt, de közben a saját álláspontját is — mögöttes tartalomként — beleviszi a szövegbe.

Nyílt vagy burkolt konfliktushelyzetek, az ünneplés, a szórakozás, a közös időtöltés alkalmával bőven termelődnek. Idézzük egy ötvenéves asszony beszámolóját (a szomszédasszonyának beszél) a szüreti bálról, az ott látott fiatalokról: „Ha láttad volna, hogy kiöltözik egy-egy. A leánykákon nadrág a táncon!! Meg se lehet különböztetni a legényt a leánytól. Egy nagy pulóver s nadrág, a B. K. fia behúzza a nyakát a magasnyakú, térdigérő pulóverébe s jobbra-balra lépeget mint egy medve. Az osztán tánca nem hasonlított, a Cs. B. fiának is a nagy haja benn a szemében, kilenc sorba hat szál bajusza s az is szőke! Csúfabb a kölcsönkérésnél!” Nyilván a fiatalok is ismerik a róluk alkotott képet, s egy-egy népesebb, a táncteremből hazakészülő asszonycsoportot megtapsolnak. Egy ilyen gesztus pár évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlen volt. Még nem olyan régen a tánc a nyilvánosság elé lépés igen fontos alkalmá és helye volt. A fal mentén körben ülő idősebb asszonyok figyelték, nyilvántartották a fiatalok között szerveződő kapcsolatokat, és nem egyszer közbe is léptek, ha az szükségesnek mutatkozott. Ma már nem ilyen helyeken történik az ismerkedés (legalábbis nagy része nem), nem itt szerveződnek a párválasztáshoz vezető kapcsolatok. Itt már az idősebbek csak a változásokról, a kialakult helyzetek egy részeleméről szerezhetnek tudomást, az irányítás, a beleszólás kevés esélyével. Bár a forma látszólag megmaradt, ebben az eseményben a felnőttek és a fiatalok kapcsolata teljesen átalakult. Kertülő, védekező stratégiának minősül továbbá a fiatalok távolmaradása azokról a tradicionális kapcsolatfenntartó alkalmakról (legyen az szomszédolás, újévi tánc stb.), amelyekben nem

élhetik, nem gyakorolhatják saját kapcsolatteremtési, kapcsolatfenntartási módozataikat. Elnéptelenedik a „táncolóház”, de hangos a diszkó és szaporodnak a házibulik.

Ha szemügyre vesszük a társadalomba való belenevelődés — a családtól a falu egészéig táguló koncentrikus körök szerint tagozódó — tereit, akkor elmondhatjuk, hogy ma már családonként is változó mikrokozmosz eleve más-más módon indítja el a fiatalokat a szocializáció útján. Láttuk, hogy a mai falu világában több családtípus él egymás mellett, ezek mindenikének megvan a maga külön miliője, amit a gyerek többé-kevésbé a magáévá tesz. A következő szintér az elemi és általános iskola. Ez ugyan mindenki felé egyformán közvetít, de a már említett családtípusok beállítódásaitól függ, hogy a családéval párhuzamosan kialakuló iskolai „életvilág” milyen mértékben képes beépülni, milyen hatást képes gyakorolni a gyerek szemléletére. Egyfelől az „azért van a tanító, hogy tanítsa meg a gyermeket”, másfelől a „mindennap együtt tanulunk” vélemény a szülői viszonyulások két határesetre. A család és az iskola által életrehívott kapcsolatokat tovább bonyolítják az iskola mellett és után kialakuló másfajta kapcsolatteremtő helyzetek (munkaalkalmak, mesterségek tanulása és líceumi évek más helységeken, főként városban, újabb visszakerülés a falu világába stb.). A kapcsolatrendszerek alakulásában egyre kevésbé meghatározó szerepet játszanak a falu régi normái, szokásai, a kapcsolat-hálókat követik az elsődleges és a másodlagos szocializáció erővonalait. Azonban ezek az erővonalak gyakran irányt változtatnak és néha kiszámíthatatlanul meglepőek.

A fiatal generáció kapcsolathálóiról vázolt keresztmetszet azt mutatja, hogy az otthonlakó tévesz-tag fiatalok egymás közti kapcsolatait a legintenzívebbek, s egyre gyengülő szálak kötik őket az ingázó szakmunkások csoportjához. Ugyanakkor fokozatosan leépülnek a gyerek- és serdülőkorból hozott esetleges kapcsolataik az értelmiségi státuszban lévő vagy a szolgáltatásban dolgozó kortársaikkal. A szakmunkások — ez a fiatalok legnépesebb csoportja — főleg egymáshoz kötődnek, kisebb körökből álló csoportjukban kapcsolatteremtő tényező a tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottság (rádió, magnó, lemezjátszó stb.), az ezek használatával kapcsolatos információk. Ez a csoport ma — számbeli fölénye révén — a fiatalok

hangadó csoportja. Ők gyakorolják a legerősebb hatást a változás irányába. Ezzel szemben a harmadik csoport (értelmiségiek, szolgáltatásban dolgozók) sokkal kisebb hatást képes kiváltani, részben azért, mert kevesebben vannak, részben pedig azért, mert csak a felnőttek szűk körével tartanak fenn szoros kapcsolatokat (többnyire a hasonló státuszú idősebbekkel).

Mindezt persze át- meg átszövik a pillanatnyi érdekeltségek, a különféle speciális helyzetek által kitermelt szükségletek stb. A lényeges azonban, hogy a kapcsolat-teremtés ma kimutatható tendenciái már a falu életvilágának szerves részét képezik és beleszólnak még a kiskorúak szocializációjába is. Ami ma a tendencia szintjén kitapintható, az pár év múlva már a kapcsolatválasztás vezérelve lehet.

A falun ma végbemenő változásnak meghatározó eleme a fiatalság és a felnőtt világ kapcsolatának alakulása. A felnőttek világáról elmondtuk, hogy bár szemléleti változás ott is kimutatható, működését ma is többnyire a hagyományos erkölcs- és normarendszer jellemzi. Az ehhez való viszonyulást a fiatalság a jelzett erővonalak mentén éli meg. A fiatalok kapcsolatrendszere három nagyobb csoportot foglal magába, ezek közül a két első alanyai (téesz-tag, munkás) játszanak fontosabb szerepet a falu kapcsolatvilágának alakításában. A téesz-tag, akinek munkaritmusát a természet ritmusa szabályozza, s a számára szükséges tudásanyag nagy része a felnőtteknél van felhalmozva (amit el kell tanulni), ritkán kerül szembe a felnőttek világával, ő a faluval együtt változik, anélkül, hogy a változás lényegét befolyásolná. Ez a típus a „lent” helyzetéből lassan, s többnyire az életkortól függően nő bele az egyenrangú fél helyzetébe.

Ezzel szemben a munkahelyre ingázó fiataloknak „ha ess, ha havaz”, mindennap menni kell, azaz az időt, a munkaritmust pontosan beosztott percek, órák szabályozzák, a munkát pedig egyénenként eltérő tudáshalmaz jellemzi. A nap nagy részében a falu világától eltérő környezetben, más szabályszerűségek szerint tevékenykednek, s mindez nemegyszer keresztezi a falusi szokásrendet, értékvilágot. Éppen ezért eleve másként éli meg ez a típus a felnőtt világhoz való viszonyulást. Életvitelükben sok olyan elem van, ami megerősíti a mellérendeléses szerep, az egyenrangúság érzetét. A szülő, a szomszéd, a falu

„mondja csak az övét, én tudom az enyémet” — ez a beállítódás jellemzi őket, s ezért mondhatjuk azt, hogy a kapcsolatkultúrában jelentkező konfliktusokat „természetesnek” kell tekintenünk.

A kétféle viszonyulás a bejárt szocializációs út és a jelenlegi státusz eredménye, de szüntelen újratermelődése naponta megerősíti a falu kommunikációs rendjéhez való viszonyulásban ma már kitapintható különbségeket. Feltetelezésünk szerint ez hosszabb távon — a mai idősebb nemzedék szerepének csökkenésével párhuzamosan — a falura jellemző hierarchikus rend újratermelődését jelentheti, csakhogy ezúttal nem az életkor, hanem a foglalkozási szerkezet mentén. Ez a megfigyelés egybevág egy sor olyan szaktudományos megállapítással, amelyek a falu változását a ma még jól kimutatható alapszerkezet átrendeződésében látják. A kapcsolathálók alakulásának rendje ezt látszik igazolni.